

УДК 378.14

Оксана ОЛЕКСЮК*кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти**Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського**м. Миколаїв, Україна***e-mail:** oleksjukoksana@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТЕЙ ЛІДЕРА-ПАТРІОТА В УЧНІВСЬКІЙ МОЛОДІ ЗА СИСТЕМОЮ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізуються поняття «лідер», «лідерські якості», наводяться думки вчених щодо складових якостей лідера. Розкривається питання можливості застосування педагогічної системи В. О. Сухомлинського в освітньому просторі навчального закладу з метою формування в учнівській молоді якостей лідера-патріота. Наводяться приклади ідей Василя Сухомлинського щодо формування особистості молоді людини. Надається тлумачення щодо інтеграції патріотичної складової виховного процесу до здійснення процесу формування особистості лідера.

Ключові слова: лідер, лідерські якості, лідер-патріот, Батьківщина.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічної практики показує, що проблемі формування лідера присвячено багато наукових досліджень, які доводять важливість та актуальність цього процесу. Науковці, соціологи, психологи, педагоги й сьогодні привертають увагу до проблеми лідерства, над якою в тій чи іншій мірі працювали багато дослідників.

У сучасних зарубіжних дослідженнях лідерство розглядається у працях таким вченим, як Б. Басьо, В. Бенніс, К. Берда, К. Бланшар, Ж. Блондель, Е. Богардус, М. Вебер, Ю. Джайнота, Д. Дженнінгс, К. Левін, Д. МакГрегор, Б. Митчел, М. Мемфорд, Дж. Морено, Р. Стогдилл, Р. Такер, К. Фідлера, М. Х'юстона, П. Херсі, Р. Хаус, С. Хук, А. Херманн та багато інших.

Педагогічний аспект проблеми лідерства висвітлений у працях вітчизняних й зарубіжних педагогів минулого (Д. Дьюї, О. Залужного, О. Лозинського, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького), які вивчали динаміку розвитку педагогічного колективу, виховання лідерів та організацію самоврядування в учнівському колективі.

Питанням формування лідерських якостей у процесі професійної освіти студентів приділяється належна увага. Проблеми лідерства присвячені праці сучасних психологів, педагогів, у яких обґрунтовано потребу формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки, зокрема, у процесі навчання (Н. Беякова, О. Маковський, Н. Мараховська, О. Романовський), у позанавчальній роботі (Н. Семченко), громадській діяльності (М. Лукашевич, О. Снісаренко, Л. Сніцар).

Проблеми виховання лідерів, створення умов для розвитку лідерських якостей і формування соціально активної особистості розглядають у своїх дослідженнях Д. Алфімов, Т. Вежевич, А. Войцихова, І. Купа, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіна, К. Слесик, В. Татенко, О. Тихомирова, О. Чорна, В. Ягоднікова.

Проблематикою психолого-педагогічних умов розвитку лідерських якостей студентів займалися такі науковці як О. Чернишов, А. Куриця, І. Власов. Особливості розвитку лідерського потенціалу студентів досліджувала І. Краснощок. Проблематику оцінки лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців досліджувала О. Савельєва.

Однак, проблема формування якостей лідера-патріота в учнівській молоді закладів освіти різних рівнів ще недостатньо вивчена, що дає право наголосити на актуальності розглянутої теми, особливо з урахуванням можливостей педагогічної системи, яка була розроблена та впроваджена у навчально-виховний процес видатним педагогом В. О. Сухомлинським.

На думку Л. Цзіці, у соціально-історичному та культурологічному аспектах лідерство розглядається як механізм задоволення соціальної потреби суспільства в управлінні; у філософському – як процес домінування особистості та її впливу на спільноту; у політологічному – як найвища форма влади; у психологічному – як інструмент, який дозволяє задовольнити безліч потреб, як феномен суб'єктивної компенсації фізичної або духовної неповноцінності; у соціально-психологічному – як елемент організації та управління суспільними процесами в малій групі [12, с. 2].

Лідер (від англ. leader – ведучий), як авторитетний член організації чи соціальної групи, особистий вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціально-політичних ситуаціях і процесах, у регулюванні взаємовідносин у колективі, групі, суспільстві [3], тобто не той, хто досягає результату будь-якою ціною, а той, хто допомагає іншим організувати успішну взаємодію в процесі вирішення завдань, що стоять перед колективом.

Вже у цьому визначенні поняття «лідер» істотною характеристикою лідерів є допомога іншим. Саме так ставитися до інших людей вчив Василь Сухомлинський своїх учнів: «Щоб по-справжньому пізнати щастя, людина з дитинства має знаходити радість у творенні щастя для інших людей, для колективу, для суспільства» [6, с. 38].

Звернемося до дослідження В. Ягоднікової, згідно якого лідером є член групи, за яким вона визнає перевагу в статусі і надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; людина, здатна виконувати центральну роль в організації спільної діяльності і регулювання взаємовідносин у групі; людина, яка завдяки своїм *особистісним якостям* має переважний вплив на членів групи [13]. Отже, науковець вважає, що у лідера мають бути певні «особистісні якості», наявність яких впливає на ефективність діяльності як лідера, так і всього колективу.

Отже, справжній лідер має певні лідерські якості. Теорія лідерських якостей є найбільш раннім підходом в вивченні та поясненні лідерства. Виходячи з цього підходу, вчені намагалися визначити лідерські якості, навчитися вимірювати їх і використовувати для виявлення лідерів. Цей підхід базувався на вірі в те, що лідерами народжуються, а не стають.

Наведемо приклади трактування визначення лідерських якостей особистості у психологічних та педагогічних дослідженнях.

Синтезуючи поняття «лідер», «лідерство» з терміном «якість», О. В. Євтіхов пропонує таке визначення: лідерські якості особистості – це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, с. 50].

Так, В. Сбитнева [5], вважає, що лідерські якості – це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого соціального об'єднання статусно виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення у важливих для групи ситуаціях.

Зокрема А. Зоріна [2] під лідерськими якостями розуміє якості, необхідні особистості для ус-

пішньої організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей.

На думку В. Ягоднікової, лідерські якості – це риси особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і приводять до досягнення мети [13, с. 5].

Серед лідерських якостей особистості, О. О. Савельєва виділяє характер (стійкість до стресів), харизму, відданість справі, компетентність, проникливість, сфокусованість, ініціативність, вміння слухати, позитивне відношення, вміння вирішувати проблеми, комунікабельність, відповідальність, впевненість, самодисципліна, здатність до навчання, перспективність бачення, готовність ризикувати [4, с. 82].

У працях А. Л. Уманського [11] окреслюються загальні і специфічні якості лідера. Під загальними розуміються якості, якими можуть володіти і не лідери, але які підвищують ефективність лідера. До специфічних якостей лідера належать:

- організаторська прозорливість – тонка психічна вибірковість, здатність зрозуміти іншу людину, проникнути в її внутрішній світ, знайти для кожної людини місце залежно від індивідуальних особливостей;
- здібність до активної психологічної дії – різноманітність засобів дії на людей залежно від індивідуальних якостей, ситуації, що склалася;
- схильність до організаторської роботи – потреба брати на себе відповідальність.

Сучасна українська педагогічна думка традиційно чимало уваги приділяє проблематиці патріотичного виховання й формуванню патріотичних почуттів. Василь Сухомлинський наполягав на тому, що патріотичне виховання доцільно здійснювати на національних цінностях любові до рідної землі, народу й Батьківщини, до мови та культури [8, с. 256–260].

У педагогічній спадщині Василя Сухомлинського наявно слово лідер не фігурує, однак більш ґрунтовне знайомство з його творами дає підстави стверджувати, що описані в його педагогічній системі методи виховання громадянина-патріота, громадянина-борця можна впевнено використовувати при формуванні особистості лідера-патріота.

На думку Василя Сухомлинського, в «турботі про людину ми досягаємо справжню радість буття. Тільки у того, хто віддає свої духовні сили іншим людям з'являється справді дороге» [6, с. 37], – і це дороге – любов до інших людей. Аналізуючи різні тлумачення поняття лідера, лідерства приходимо

до висновків, що для ефективного лідерства у будь-якій організації лідер має, перш за все, любити людей. Тільки тоді будуть встановлені гармонійні взаємовідносини між лідером і колективом, який він веде, що буде сприяти успішному виконанню поставлених завдань.

Звертаючись до педагогів, В. Сухомлинський наголошує на завданні, яке стоїть перед ними: «Наша висока мета – не просто благополучна людина, а людина-борець» [6, с. 113]. Саме така людина буде відстоювати інтереси інших людей, боротися за збереження природних ресурсів країни, боронити її незалежність. А це і є складові особистості лідера, і не просто лідера, а лідера-патріота. Готовність служити Батьківщині своїми справами і своїм життям [6, с. 116] – характерна риса людини-патріота, на думку В.О. Сухомлинського, яка має бути притаманна й лідеру-патріоту.

Значну увагу у своїй педагогічній системі Василь Сухомлинський приділяв трудовому вихованню молоді людини: життєва радість громадянина-патріота в праці для народу [6, с. 142]. Принагідно зазначимо, що, у розглянутих нами визначеннях поняття лідер, окреслено таку необхідну умову успішної життєдіяльності колективу як спрямованість на суспільну користь.

«У практичній роботі з морального виховання наш педагогічний колектив вбачає насамперед формування ідейної серцевини особистості – громадянських поглядів, переконана, почуттів, поведінки, вчинків, єдності слова і діла» [9, с. 145]

Василь Сухомлинський закликає молодь не бути байдужим до інших людей: «Ти побачив, що на твоїх очах чинять несправедливість, обман, принижують людську гідність тощо. У твоєму серці загорілося обурення, тобі хочеться втрутитися, довести чи відновити правду...» [9, с. 159] – і таким чином показати свої лідерські вміння.

У книзі «Родина в серці», яка побачила світ вже після смерті видатного педагога виокремлюється думка: «Одна з найважливіших характеристик людини майбутнього, якого ми формуємо сьогодні, це уважне, чуйне ставлення до всього, що його оточує» [6, с.49], яка має логічне продовження у статті Василя Сухомлинського «Праця і боротьба»: «громадянськість складається з почуття господаря, спадкоємця, створеного старшими поколіннями, і з почуття відповідальності за те, що у нас ще погано» [10, с. 533]. У цьому контексті доречним є висновок, що уважна до оточення, відповідальна людина, яка відчуває себе господарем, ніколи не пройде повз негаразди, не залишить свою країну у біді.

Логічним продовженням є наступний вислів Василя Сухомлинського: «Але справжня грома-

дянськість немислима без бачення того, що треба зробити, щоб Вітчизна стала ще могутнішою і щасливішою» [7, с. 146], на якому він наголошує у праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості». Наведена теза охоплює всі грані поняття «лідер-патріот», оскільки тільки патріот буде зацікавлений у подальшому розквіті Батьківщини, та тільки лідер може вести колектив до успішного результату.

Не менш важливим для здійснення задуманих цілей є духовне спілкування в колективі, яке «має бути таким багатим, відносини обов'язку особистості перед колективом такими міцними, щоб вихованець відчував на собі погляд колективу навіть тоді, коли він один, коли життя повернулось до нього тією гранню, яка вимагає особистої ініціативи, рішучості, вольових зусиль, мужності, чесності» [8, с. 454]. Підкреслимо, що підтримка колективу надихає лідера на ще більші звершення в ім'я загальної мети, посилює його особистісні характеристики та якості, надає впевненості у свої сили та можливості.

Слід зазначити, що Василь Сухомлинський доречно закликає виховувати молодих людей на героїчних прикладах співвітчизників: «Ми добираємося, щоб наші вихованці прагнули робити своє життя схожим на життя тих людей, які в праці для народу вбачають честь, гідність, особисту гордість» [9, с. 152]. Наведена теза окреслена в праці «Павлівська середня школа», але ця тема є наскрізною в багатьох роботах Василя Сухомлинського. У цьому, очевидно, і полягає феномен лідерства – робити для інших і відчувати при цьому особисту гордість за виконану справу.

Усі наведені ідеї Василя Сухомлинського не вичерпують його багатогранної педагогічної спадщини, зокрема з питання формування якостей лідера-патріота. В кожній його праці можна знайти педагогічні поради, методичні прийоми, приклади, що так яскраво розкривають зміст авторської педагогічної системи виховання молодого покоління.

На особливу увагу заслуговує вислів Видатного педагога в книзі «Родина в серці»: «Кожен раз, коли я говорю зі своїми вихованцями про Батьківщину, я переживаю почуття людини, яка завтра помре, і сьогоднішнє слово її є заповітом» [6, с. 121]. Виголошені слова, що беруть за душу кожного, хто взяв у руки цю книгу, є виразним, проникливим і промовистим підтвердженням бажання Василя Олександровича Сухомлинського – Людини з великим серцем – залишити нам, педагогам, у спадщину свої мудрі ідеї, погляди, власні переконання, що підтвердилися багаторічною практикою педагогічної діяльності. Головна ж задача

сучасних педагогів – продовжити розкривати для себе та інших майстрів педагогічної праці глибинні засади наробок Василя Сухомлинського.

Отже, як показує проведене нами дослідження, педагогічна система Василя Сухомлинського насті-

льки багатогранна, що її методичні прийоми можна застосовувати при формуванні якостей лідера-патріота у молоді. Подальших розвідок потребує інтерпретація педагогічної системи Василя Сухомлинського до виховання студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Евтихов О.В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика. СПб.: Речь, 2007. 238 с.
2. Зорина А.В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза :автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А.В. Зорина. Н. Новгород, 2009. 25 с.
3. Логунова М. М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / Логунова М. М. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 196 с.
4. Савельєва О. О. Оцінка лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців / О. О. Савельєва // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2010. № 4. Т. 4. С. 81-84.
5. Сбитнева В.Б. Педагогические условия развития лидерских качеств подростков в детском общественном объединении : дисс. ... канд. пед. наук / В.Б.Сбитнева. Ижевск, 2006. 205 с.
6. Сухомлинский В. А. Родина в сердце / Сост.: А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов; Фотоочерк А. А. Кулешова. М.: Мол. гвардия, 1978. 175 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 1. К., «Рад. школа», 1976. 654 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К., «Рад. школа», 1977. 670 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 4. К., «Рад. школа», 1977. 640 с.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 5. К., «Рад. школа», 1977. 639 с.
11. Уманский А. Л. Педагогические условия и средства стимулирования лидерства в детских и юношеских объединениях / А. Л.Уманский, В.В.Рогачев, А. И. Тимонин // Психолого-педагогические проблемы подготовки организаторов и лидеров детских и юношеских объединений. Кострома: КГТТУ им. Н. А.Некрасова, 1994. 218 с.
12. Цзіці Л. Лідерські якості як вектор успішної професійної підготовки фахівця / Лі Цзіці // Innovative solutions in modern science. № 8(8). 2016. С. 1-9. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/145611773.pdf>
13. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. Луганськ, 2006. 21 с.

References

1. Yevtykhiya O.V. Stratehiyi ta pryomy liderstva: teoriya i praktyka. SPb. : Mova, 2007. 238 s.
2. Zorina O.V. Pedahohichni umovy formuvannya liders'kykh yakostey u studentiv vuzu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / A.V. Zorina. N. Novhorod, 2009. 25 s.
3. Lohunova M. M. Sotsial'no-psykholohichni aspekty upravlins'koyi diyal'nosti / Lohunova M.M. - K.: Tsentr spryannya institutsynomu rozvytku derzhavnoyi sluzhby, 2006. 196 s.
4. Savel'yeva O. O. Otsinka liders'koho potentsialu studentiv yak maybutnikh upravlintsiv / O. O. Savel'yeva // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. - Seriya: Ekonomichni nauky. 2010. № 4. Т. 4. S. 81-84.
5. Sbytneva V.B. Pedahohichni umovy rozvytku liders'kykh yakostey pidlitkiv u dytyachomu hromads'komu ob'yednanni: dys. ... kand. ped. nauk / V.B.Sbitneva. Izhevs'k, 2006. 205 s.
6. Sukhomlyns'kyu V. A. Bat'kivshchyna v sertsii / Uporyad. : A. I. Sukhomlyns'ka, L. V. Holovanov; Fotonarys A. A. Kuleshova. M. : Mol. hvardiya, 1978. 175 s.
7. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 1. К., «Rad. shkola », 1976. 654 s.
8. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 3. Sertse viddayu dityam. Narodzhennya hromadyanyna. Lysty do syna. К., «Rad. shkola », 1977. 670 s.
9. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 4. К., «Rad. shkola », 1977. 640 s.
10. Sukhomlyns'kyu V.O. Vybrani tvory v 5-ty t. Т. 5. К., «Rad. shkola », 1977. 639 s.
11. Umans'kyu A. L. Pedahohichni umovy i zasoby stymulyuvannya liderstva v dytyachykh i yunats'kykh ob'yednannyakh / A. L.Umanskiy, V.V.Rohachev, A. I. Timonin // Psykholoho-pedahohichni problemy pidhotovky orhanizatoriv i lideriv dytyachykh ta yunats'kykh ob'yednan' . Kostroma: K-HTTU im. N. A.Nekrasova, 1994. 218 s.
12. Tszitsi L. Liders'ki yakosti yak vektor uspishnoyi profesiynoyi podhotovky fakhivtsya / Li Tszitsi // Innovative solutions in modern science. № 8 (8). 2016. S. 1-9. Rezhym dostupu: <https://core.ac.uk/download/pdf/145611773.pdf>
13. Yahodnikova V.V. Formuvannya liders'kikh yakosty starshoklasnykiv v osobystisno oriyentovanomu vykhovnomu protsesi zahal'noosvitn'oyi shkoly: Avtoref. dys ... kand. ped. nauk: 13.00.07 / Skhidnoukr. nats. un-t im. V.Dalya. Luhans'k, 2006. 21 s.

Олексюк Оксана. Формирование качеств лидера патриотов у учащейся молодежи по системе В. А. Сухомлинского

В статье анализируются понятия лидер, лидерские качества, приводятся мнения ученых относительно составляющих качеств лидера. Раскрывается вопрос о возможности применения педагогической системы В. А. Сухомлинского в образовательном пространстве учебного заведения с целью формирования у учащейся молодежи качеств лидера-патриота. Приводятся примеры идей Василя Сухомлинского по формированию личности молодого человека. Предоставляется толкование по интеграции

патриотической составляющей воспитательного процесса к осуществлению формирования личности лидера.

Ключевые слова: лидер, лидерские качества, лидер-патриот, Родина.

Oksana Oleksyuk. Formation of youth leadership patriotic qualities according to V. O. Sukhomlynsky system

The analysis of psychological and pedagogical literature and practice shows that the problem of leader formation is studied in many scientific studies what proves its importance and relevance. However, the problem of formation of youth leadership patriotic qualities at different levels of educational establishments is studied not sufficiently enough, thus underlying its novelty especially within the possibilities of the pedagogical system developed and introduced into the educational process by an outstanding teacher V.O. Sukhomlynsky.

The article analyzes the concepts "leader", "leadership qualities", and reveals scientists' opinions about the components of the leadership qualities.

The notion "leader" can hardly be found in the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynsky, still a thorough analyses of his works shows that pedagogical system contains methods of education a patriotic man, a fighter citizen what can be used with confidence in the process of formation the personality of a patriotic leader.

The possibility of applying V.O. Sukhomlynsky pedagogical system in the educational environment of any institution for youth patriotic leadership skills formation is analyzed in the article. The author gives examples of Vasyl Sukhomlynsky's ideas about the formation of the personality of a young person. The article reveals the integration of a patriotic component of the educational process into the process of leader personality formation.

While analyzing different interpretations of the notion "leader" and "leadership" the author comes to the conclusion that for effective leadership in any organization the leader, above all, has to love people. A harmonious relationship can be established between a leader and the team he leads only under such circumstances, what will contribute to the successful accomplishment of the tasks.

Key words: leader, leadership qualities, patriotic leader, Bat'kivshchyna.